

KİMLİK VE KARAKTER OLUŞUMUNDA OKULUN ROLÜ ROLE OF SCHOOLS WITH IDENTITY AND CHARACTERS

NEDİM ÖZ
ÖĞR. GÖR.

KİLİS 7 ARALIK ÜNİVERSİTESİ İLAHİYAT FAK.

ABSTRACT

People develop attitudes and behaviors as they grow up. In sociological terms, however, the formation of personality is only possible through the societal life. The process of socialization includes tangible and intangible cultural elements. Through tangible culture, an individual also acquires religious beliefs, values, norms, emotions, thinking, and behaviors that all shape a society socio-culturally. That way, while socializing religiously, they also adapt to the culture of the society. This study, therefore, explores the effects of schools, which have an important place in the process of socialization, on religious socialization and character formation.

Religious socialization is a process in which people start to develop religious preferences. It depends on human communication with others. The place where this communication is conducted formally is schools. This compilation study also deals with schools-the relations with teachers and friends-that have important functions in raising individuals of good character and in the socialization of individuals. It is so because schools not only have educational, cultural, and societal effects in character education of a child, but are also functional in equipping individuals with moral values. Moral values, in return, are considered to raise individual and societal consciousness in young people.

Keywords: Character, Social Environment, School, Socialization, Religion.

ÖZ

İnsanlar, tutum ve davranışları sonradan öğrenirler. Sosyolojik anlamda kişiliğin oluşumu ise, topluluk hayatında mümkündür. Toplumsallaşma süreci, maddi ve manevi kültür öğelerini bünyesinde barındırır. Birey, maddi kültürle birlikte toplumu sosyo-kültürel olarak şekillendiren dinî inanç, değer, norm, duygu, düşünce ve davranışları da kazanır. Böylece o, dinî sosyalleşmesini sürdürürken toplumun kültürüne de ayak uydurur. Dolayısıyla bu çalışmada, toplumsallaşma süreci içerisinde önemli bir yeri olan okulun, dinî toplumsallaşma ve karakterin oluşmasındaki etkileri üzerinde durulmuştur.

Dinî toplumsallaşma, insanların dinî tercihlere sahip olmaya başladıkları bir süreçtir. Bu, insanın diğerleriyle iletişimine bağlıdır. Bu iletişimin formel yollarla gerçekleştirildiği yer okuldur. Bu derleme çalışması, insanın karakter inşasında, bireylerin toplumlaşmasında önemli işlevlere sahip olan okulu; yani öğretmen ve arkadaş ilişkilerini ele almaktadır. Zira çocuğun eğitsel, kültürel ve toplumsal etkenleri bünyesinde barındıran okul, bireyin ahlâkî değerlerle donatılmasında işlevsel bir niteliğe sahiptir. Ahlâkî değerlerin ise, gençlere bireysel ve toplumsal sorumluluk kazandırması düşünülmektedir.

Anahtar Kelimeler: Karakter, Sosyal Çevre, Okul, Toplumsallaşma, Din.

Giriş

Tarih sahnesine çıktığı andan itibaren insanlığın uğraştığı temel sorunlardan birisi, arzu edilen karakterde bir insan tipi yetiştirememek olmuştur. Yaşanan problemin kaynağı, bireylerin sahip olması gereken değerleri kazanamamış olmaları, değerleri yitirmiş veya bu değerlerin zayıflamış olması gösterilebilir. Nitekim bir maarif müfettişi, hazırlamış olduğu bir raporda¹ “duygusuz nesil” vurgusu yapıyordu. Dolayısıyla birbirini düşünmeyen, sevmeyen ve saymayan insanların çoğalmasıyla başlayan nesillerin duygusuzlaşması ve toplumsal çözülme, gittikçe daha fazla problemin yaşanmasına neden olabilir. Bu da, bireyler arası iletişim ve etkileşime ve toplumsal bütünleşmeye büyük zarar verir ve sonrasında bireyi huzursuzluğa iterek yalnızlaşmasına sebep olur. Oysa topluma rehberlik eden ve daha mutlu bir ortak yaşamı sağlayan sevgi, saygı, yardımlaşma, merhamet ve birbirini düşünme gibi değerler yalnızlaşmanın panzehiridir. Bu değerler, bireyin ahlâksal gelişim düzeyine uygun olarak ona kazandırılmaya çalışılır. Kazandırılan bu değerler, bireylerin ahlâkî kimliğinin oluşmasında önemli bir yere sahiptir. Zira birey, içinde bulunduğu çevreyle etkileşim biçimi ve niteliğine göre ahlâkî karaktere sahip olmakta ve o doğrultuda davranış geliştirmektedir. Dolayısıyla bireyin istenen karakterde yetiştirilmesinde, eğitici rol sahibi olarak önce aile sonra okul ve diğer kurumlarıyla toplumun önemli bir yerinin olduğu ifade edilebilir.

Bütün dünyada yaşandığı gibi ülkemizde de, son zamanlarda değer erozyonunun neden olduğu olumsuzluklar yaşanmaktadır. Bunlara örnek olarak, toplumlarda şiddet, hile ve aldatma, anne-ba-

¹ Doğan Ceylan, (Maarif Müfettişi), Duygusuz Nesil Tehlikesi, <https://www.ogretmenlersitesi.com/images/haberler2017/12/okul-mudurunun-oldurulmesi-ile-ilgili-muftis-gorusu.jpg>, (Erişim 21 Aralık 2017).

ba ve öğretmenlerle çatışma, normların ihlali, uyuşturucu bağımlılığı ve intihar gibi davranışlar gösterilebilir. Bu gayr-ı ahlâkî davranışlarla baş etme konusunda, başta aile olmak üzere bütün kurumlarla birlikte okullara da önemli görev ve sorumluluklar düşmektedir. Çünkü sosyal kurumlar arasında aile ve okul, eğitim-öğretimle birlikte, bireyler için bir tür psi-ko-sosyal ortam niteliğindedir. Zira buralardaki eğitim öğretim faaliyetleri ile çocuklara ve gençlere, dinî-ahlâkî ve insani değerler aktarılabilir.

Modernite, kendi kendini gözden geçiren, hatalarını aşmaya çalışan bir program² olarak görülse bile, neticede, sanayi ürünleriyle çevreyi kirletmiş, iş ve piyasa adına bireyi yabancılaştırmış, rekabet ve hırs adına eşitsizlikler ve imtiyazlar üretmiştir. Başka bir ifadeyle değerler ve sabitelerin, modern insanın hayatına yön verememesi ve fonksiyonlarını yitirmesiyle birlikte istikrarsızlık oluşmuş; sosyal bütünleşmeyi sağlayacak olan değerler³ ve özellikle din, toplumun bütününe kucaklamaktan uzaklaşmıştır. Yani özgürlüğü arayan modern birey, eski “sıcak ve kuşatıcı” yuvasından kopmuştur. Bunun sonunda iki yol bulunmaktadır: Ya bireyselliğin ağırlığına katlanıp “yalnızlık” göğüslenecek ya da bu meşakkatli maceradan vazgeçilip “sıcak yuva” ya geri dönelecektir.⁴

Bireylerin ahlâkî gelişimlerine önem verilmesi, huzurlu bir aile, toplum ve dünya düzenini sağlayacak karakterli kişilerin yetiştirilmesi bakımından öncelik arz etmektedir.⁵ Aile, okul ve toplumun iyi ve erdemli, sağlam karakterli bireyler yetiştirmesi önemli bir hedeftir. Bunu gerçekleştirmek ise dinî ve kültürel değerlerin yeni nesillere aktarılmasına bağlıdır. Bu aktarımı yapacak kurumlar arasında bir eğitim kurumu olarak okulun eğitsel rolü, son zamanlarda daha çok artmış gözükmektedir. Bu nedenle, dinî toplumsallaşma bir eğitim sürecidir ve bu eğitim boyunca birey, sosyal çevreyle olan etkileşimin niteliğine göre dinî toplumsallaşmasını gerçekleştirmektedir. Hatta büyük şehirlerde okulun aileye müdahalesi çok erken yaşlarda başlamaktadır. Mesela çalışmaları sebebiyle anneler, çocuğun eğitimine daha yuvalar ve kreşlerle erken yaşlarda başlamış görünmektedirler.⁶

Biz bu çalışmada, kuramsal olarak toplumsallaşmayı; sosyal rollerin öğrenilmesi süreci ve benlik/öz benlik oluşumu yaklaşımları çerçevesinde ele alacağız. Bunlardan birincisi sosyoloji kuramlarından yapısal fonksiyona-

² Nilüfer Göle, *İslâm'ın Yeni Kamusal Yüzleri* (İstanbul: Metis Yayınları, 2013), 12.

³ Ümit Meriç, *Türkiye Kanatlarımızın Altında* (İstanbul: Timaş Yayınları, 2012), 112.

⁴ Mehmet Süheyl Ünal, “Bireycilik ve Din”, ed. Niyazi Akyüz - İhsan Çapcıoğlu, *Din Sosyolojisi El Kitabı* (Ankara: Grafiker Yayınları, 2012), 223-235, 227.

⁵ Oya Onat Kocabıyık, “Benlik ve Ahlâkî Kimlik”, *Değerler Eğitimi Dergisi* 12/27 (Haziran 2014): 261-280, 261.

⁶ Meriç, *Türkiye Kanatlarımızın Altında*, 214.

lizm ile ilgili iken; ikincisi sembolik etkileşimcilik kuramı ile yakından ilgilidir. Burada temel kavramlar statü, rol ve benliktir.⁷ “Bireyler toplum içinde değişik statülere ve rollere sahip olabilmektedir. Bu roller, bireyin davranışlarını düzenleyen beklentilerdir. Dolayısıyla rol, sadece söz konusu statüyle ilgili davranış stillerini içermez, aslında duyguların, değerlerin kültür içinde biçimlenmesine de gönderme yapar.”⁸ Dinî sosyalleşme ve benlik ise, bireyin, mevcut statü ve roller ağı içerisinde dünyaya gelmesiyle başlar. Birey hazır bir çevre içerisine doğar. Zamanla mevcut statü ve buna özgü rolleri öğrenir. Dolayısıyla sosyal rollerin öğrenilmesi, sosyal etkileşim sonucu gerçekleşir. Dolayısıyla rollerin öğrenilmesine göre birey, içinde bulunduğu din ve toplumla bütünleşmiş olur. İşte bu çalışmada; insanın davranışlarına yön veren, insanî ve ahlâkî değerlerin aktarımı, karakterin oluşumunda okul, öğretmen ve arkadaş ilişkilerinin rolü, kaynaklar taranarak ele alınmıştır.

İnsanlar, bedeni ve ruhi bakımdan sıhhatlerini yeterince koruyabilmeleri; dinî ve dünyevi görevlerini rahatlıkla yerine getirebilmeleri için huzurlu bir ortama muhtaçlardır. Bu ortamlar, insanın eğitiminde önemli görevler üstlenmektedirler. Bunu tahlile geçmeden önce, konuyla ilgili kişilik, mizaç, karakter kavramları üzerinde durmamız gerekmektedir.

Kişilik

Kişilik kavramı genellikle karakter, mizaç, benlik kavramlarıyla birlikte ele alınır. Kişilik, “bir insanın bütün ilgilerinin, tutumlarının, yeteneklerinin, konuşma tarzının, dış görünüşünün ve çevresine uyum biçiminin özelliklerini içeren kendine has ahenkli bir bütünü”dür.⁹ Ferdin yetenekleri hem onun kişiliğinin bir parçasını oluşturur hem de karakterinin şekillenmesinde önemli bir etkidir. Esasında insanın içinde yaşadığı kültür ve toplumsal atmosferde “öğrenme, model alma ve özdeşim yoluyla kazanılan özellikler, benimsenen kültürün kendine özgü belirleyici değerleri, din ve ahlâk anlayışı, çeşitli davranış biçimleriyle sosyalleşme sürecinde kurulan ilişkiler, kişiliğin teşekkülünü etkilemektedir.”¹⁰ Dolayısıyla kişilik dediğimiz şey, “bir şahıs olarak insanın bütünlüğünü, bütün özelliklerini belirten bir kavram”¹¹ olarak karşımıza çıkmaktadır.

⁷ Yakup Coştu, *Toplumsallaşma ve Dindarlık (Samsun Örneği)* (Ankara: Türkiye Diyanet Vakfı Yayınları, 2011), 44-45.

⁸ Zeki Arslantürk –Mehmet Tayfun Amman, *Sosyoloji* (İstanbul: Çamlıca Yayınları, 2013), 2011-2013.

⁹ Feriha Baymur, *Genel Psikoloji* (İstanbul: İnkılap Kitabevi, 1985), 255.

¹⁰ Hayati Hökelekli, *Çocuk, Genç, Aile Psikolojisi ve Din* (İstanbul: Değerler Eğitimi Merkezi Yayınları, 2009), 62.

¹¹ Ali Ulvi Mehmedoğlu, *Kişilik ve Din* (İstanbul: Değerler Eğitimi Merkezi Yayınları,

Mizaç

Mizaca insanın “yaratılışı” (fıtratı) da denilebilir. Mizaç, “iç ve dış uyarcıların insanda yarattığı duyguların onu başkalarından ayırabilecek biçimde yerleşik hale gelmesi” dir.¹²

Daha çok kalıtım ile belirlenen mizaç, kişiliğin duygusal yönünü ifade eder. Mizaç, kişinin içedönük-dışadönük, öfkeli, neşeli, sıkılgan gibi duygusal özellikleriyle ilgilidir.¹³

Karakter

Karakter, “kişinin içinde yaşadığı toplumun ahlâkî değer yargıları ve davranış tarzlarını kendine mal etme, benimseme sonucu ortaya çıkan yerleşik eğilim ve davranış özellikleri”¹⁴ şeklinde tanımlanır.

Karakter, kişiliğin bir özelliğidir. Davranışlardaki, tutum ve tavırlardaki kararlılığı ve sürekliliği ifade eder.¹⁵ Aslında kişilik kavramı, karakteri de kapsayan ve bir insanın ruhsal ve fiziksel bütün niteliklerini içeren daha bütüncül bir yelpazeye sahiptir.¹⁶ Toplumumuzda daha çok ahlâkî özellikleri anlatmak amacıyla kullanılan bir terim olan karakter, çocukluktan itibaren sosyal yaşantılara bağlı olarak birtakım değer yargılarının benimsenmesi ile gelişir.¹⁷ Diğer bir deyişle “eğitilen (terbiye) insanın karakterini ele alırsak, ruhta iyice yerleşen prensipler veya ilkeler vasıtasıyla her irade fiilinin kesin ve muayyen olması üzerine ruhun istikrar kazanmış halidir.”¹⁸ Mesela dürüstlük, cömertlik, iyilikseverlik ve merhametli olmak ile yalancılık, cimrilik, gaddarlık gibi ahlâka taalluk eden olumlu-olumsuz nitelikler, kişiliğin karakter boyutuyla ilgilidir.

İslâmi literatürde karakter kavramına en yakın anlamda kullanılan kavram şahsiyettir. Şahsiyet karakterle benzer biçimde bireyin ön plana çıkmış ve kalıcı hale gelmiş ahlâkî özelliklerini ifade etmek için kullanılagelen bir

2004), 45.

¹² İbrahim Ethem Başaran, *Psikoloji* (Ankara: 1978), 156.

¹³ Mevlüt Kaya, “Benliğin Gelişimi ve Kendini Gerçekleştirme”, *Heyet, Çocuk Gelişimi ve Eğitimi* (İstanbul: İSAV, 1998), 75.

¹⁴ Hayati Hökelekli, “Çocukta Ahlâk Gelişimi ve Eğitimi”, *Heyet, Çocuk Gelişimi ve Eğitimi* (İstanbul: İSAV, 1998), 185.

¹⁵ Hüseyin Peker, “Olumlu Şahsiyet Özellikleri ve Din”, *OMÜİFD 1* (Samsun: 1986), 100-105, 101-102.

¹⁶ Baymur, *Genel Psikoloji*, 256.

¹⁷ Mustafa Doğan Karacoşkun, “Dinî Kişilik”, ed. Mustafa Doğan Karacoşkun, *Din Psikolojisi El Kitabı* (Ankara: Grafiker Yayınları, 2013), 194.

¹⁸ Recep Kaymakcan - Hasan Meydan, *Ahlâk Değerler ve Eğitimi* (İstanbul: Değerler Eğitimi Merkezi Yayınları, 2014), 31.

kavram olmuştur.¹⁹ Biz bu çalışmada, karakter kavramını, yukarıdaki kavramların hepsini kapsayacak şekilde ve yaygın bir kullanım alanına sahip olduğu için kullanıyoruz. Dolayısıyla karakter insanın çevresine karşı, müspet veya menfi, değişmeyen bir vaziyet alması olduğuna göre; karakterin nerede ve nasıl oluştuğunun incelenmesi, sağlıklı bireylerin oluşum sürecini ortaya koymamız bakımından önem arz eder.

Kişiliğin karakter yönü, sosyal ortamda öğrenilir ve gelişir. Kişilik ve karakter özellikleri, insani ilişkilerdeki tutum ve davranışlara ve onlar üzerindeki sonuçlarına göre belirlenir. Bu karakter özelliklerini güvenilir ve dürüst olmak, yiğitlik, adaletli olmak, şeref ve haysiyetine düşkünlük, cömertlik, fedakârlık, diğerkâmlık ve paylaşma gibi ahlâkî ve dinî erdemler, bu konudaki en önemli ölçülerdir.²⁰ Zira “temel dinî davranış biçimi, karakter yapısının bir belirşi olarak da değerlendirilebilir. Kişi yücelttiği değerlere bağlıdır ve davranışa yön veren, bu yüceltilen şeylerdir.”²¹ Nitekim Hz. Peygamber’in “cahiliye Arapları içerisinde yaptığı müspet yönde değişiklikler, tam manasıyla bir iman ve ahlâk inkılabı olarak değerlendirilebilir. Bedevî, cahil, inatçı, dinlerine ve adetlerine son derece bağlı müşrik bir toplumdan beşeriyete örnek olacak imanlı ve ahlâklı bir model çıkarmak ve bu sayede dünyaya mutluluğun örneğini yaşatmak ancak ve ancak imana ve bu imana dayalı ahlâkî bir inkılapla mümkün olmuştur.”²² Elbette bu, dışarıdan bakıldığı ve görüldüğü kadar kolay bir iş değildir. Diğer bir ifadeyle toplumlarda görülen aksaklıkların giderilmesi ve arzu edilen yeni toplumların inşası, bir ömre bedeldir ve bu iş için küçük yaşlardan itibaren başlanması gerekir. Diğer kişi ve gruplardan önce bu görev, planlı ve örgün bir eylem biçimi olarak ilkin okula aittir.²³

Karakter, daha çok doğduktan sonra inşa edilen; sosyo-psikolojik ve kültürel olarak kazanılan davranışlar bütünüdür. Aslında karakter, insanın kendisini tanıması, kendi kimliğini fark etmesiyle başlayan bir süreçtir. Bu süreç, ailede başlar ve formal eğitimle kurumlarda devam eder. Karakter eğitiminin amacı, “daha çocukluktan itibaren anlayışlı, ahlâkî ilke ve değerleri olan, üretken, gençlik çağında kapasitelerini en iyisini yapmak için kullanabilen, doğru şeyler yapabilen ve hayatın amacını anlayarak yaşayan bireyler inşa edebilmektir.”²⁴ Başka bir ifadeyle karakter eğitimi, nitelikli

¹⁹ Kaymakcan - Meydan, *Ahlâk Değerler ve Eğitimi*, 31.

²⁰ Mehmedoğlu, *Kişilik ve Din*, 48.

²¹ Erich Fromm, *Sahip Olmak Ya da Olmak*, çev. A. Arıtan (İstanbul: 1991), 192.

²² Abdullah Özbek, *Bir Eğitimci Olarak Hz. Muhammed* (Konya: Selam Yayınları, 1988), 256.

²³ Nihat Nirun, *Sistemik Sosyoloji Yönünden Aile ve Kültür* (Ankara: Atatürk Kültür, Dil ve Tarih Yüksek Kurumu Atatürk Kültür Merkezi Yayınları, 1994), 327.

²⁴ Zuhâl Çubukçu, “İlköğretim Öğrencilerinin Karakter Eğitimi Sürecinde Örtük Programın Etkisi”, *Kuram ve Uygulamada Eğitim Bilimleri*, 12 (2), 2012, ss. 1513-1534,

insan yetiştirme eğitimidir. Nitelikli ve karakterli insanların yetiştirildiği en önemli kurum ve ortamlardan birisi de okuldur.

Okulun Rolü

Çocuğun ahlâk eğitiminde ve karakter gelişiminde, öğrenme kaynaklarının en önemlileri okuldur; arkadaş çevresi ve öğretmenleridir. Zira ahlâkî kimlik oluşumu, ailede başlar ve okullarda alınan eğitimle devam ettirilir ki bu noktada aileden sonra eğitim-öğretimin ilk kademesinin ayrı bir önemi vardır. Zira okula başlamasıyla birlikte çocuklar, hem genişleyen bir sosyal çevreyle karşılaşır, hem de zihinsel anlamda önemli bir gelişim süreci içine girerler.²⁵ Eğitim de bütüncül anlamda geçmiş, bugün, gelecek; okul, aile, toplum; idareciler, öğretmenler, ebeveynler, öğrenciler; ders kitapları, programlar ve teknolojik araç gereçler gibi unsurları ihtiva eder. Yani eğitim sosyolojik olarak, birbiriyle ilişkili öğelerden oluşan bir sistemdir.²⁶ Bu sistem içinde bireylere, sosyal, kültürel ve dinî değerler aktararak belirli davranış kalıplarını kazanmalarına yardımcı olunur. Bu yönleriyle eğitim ve okul, toplumda yardımlaşma, dayanışma ve koruyuculuk görevlerini yerine getirir.

Toplumsal yapının en temel dinamiği olan insan, gözünü dünyaya ailede açar ve okulda sosyalleşmesini sürdürür. Zira birey, dinî bir grup veya bir cemaatin üyesi olarak dünyaya gelmez. O, sosyalliğe ve bütünleşmeye doğru bir yatkınlıkla doğar ve zaman içerisinde toplumun üyesi haline gelir.²⁷ Eğitim ise, insanda, istenilen yönde davranış geliştirme faaliyeti, yani fizyolojik insandan kültür ve ahlâk insanına geçmektir. Dolayısıyla ahlâkî özellikleri ifade eden karakter ve kişilik, aile ortamından sonra okulda geliştirilir ve pekiştirilir. Çünkü “akademik bilgi kazandırmak gibi bilişsel işlevleri yanında okulun, vatansever olmak, saygılı, dürüst ve adil olmak, hoşgörülü olmak gibi din ve toplumlarca erdem sayılan değerleri öğretme yönü ve işlevi de bulunmaktadır. Okullardan, öğrencileri, değerler konusunda eğitmek, disipline etmek ve bu şekilde onların ahlâkî ve karakter gelişimine katkı sunmaları beklenir.”²⁸ Diğer bir deyişle okulların, bireyin,

1514; Ahmet Çağlayan, *Ahlâk Pusulası, Ahlâk ve Değerler Eğitimi* (İstanbul: Değerler Eğitimi Merkezi Yayınları, 2005), 97.

²⁵ Mustafa Köylü – Bayramali Nazıroğlu, “İlköğretimde Din Eğitimi”, ed. Mustafa Köylü-Nurullah Altaş, *Din Eğitimi* (İstanbul: Ensar Neşriyat, 2014), 149-189, 149.

²⁶ Doğan Cüceloğlu –İrfan Erdoğan, *Öğretmen Olmak* (İstanbul: Final Kültür Sanat Yayınları, 2016), 18.

²⁷ Fazlı Polat, “Toplumsal Farklılaşma ve Din”, ed. Niyazi Akyüz - İhsan Çapcıoğlu, *Din Sosyolojisi El Kitabı*, (Ankara: Grafiker Yayınları, 2012), 479.

²⁸ Önder Kutlu – Zarfif Songül Göksel, “Bir Kamu Politikası Olarak Değerler Eğitimi: Selçuklu Örneği”, *Uluslararası Aile ve Sosyal Politikar Zirvesi* (Ankara, Ocak 02-03

ailenin ve toplumun iyiliği ve esenliğini sağlamak adına değerleri yaşatmaya devam etmesi gerekmektedir.

Toplumdaki bireylerin eğitim-öğretim işlerini üstlenen kurumların ortak adı olan okulun önemli özelliklerinden birisi de, kontrollü bir ortam olmasıdır.²⁹ Orada kazandırılacak bilgi, beceri ve tutumlar öğretmenler tarafından öğrenciye aktarılmaktadır. Okul, bu yüzdendir ki çocuğun karakterinin inşasında eğitsel, kültürel ve toplumsal etkenlerin tümünü içinde bulundurma imkânı taşır.³⁰ İşte bu kontrollü eğitim ortamında başta dinin korunmasını istediği akıl, can, nesil, din ve mal emniyeti gibi temel insani ve dinî değerler gençlerimize okul ortamında kazandırılabilir. Aynı şekilde öğrenciler, toplumun millî, insani ve ahlâkî değerlerini ve normlarını çeşitli dersler ve etkinlikler yoluyla kazanırken, diğer yandan, bu kontrollü ortamda okulun ve arkadaş gruplarının değer ve normlarını da öğrenirler.³¹ O halde bu öğrenilenler, davranışa dönüştürülmelidir. Bu da verilecek ahlâkî eğitimle, gençlere, ahlâkî değer bilinci verilmesi sonucunda, onların bu değerlerle tutarlı davranış kalıplarını ortaya koymasıyla gerçekleşecektir.³² Zira karakter eğitimi bir süreç işidir. Bu süreçte birey kendisine ve çevresine saygılı olmak suretiyle dürüst, güvenilir, şefkatli, kibar, yardımsever, disiplinli, azimli, tutumlu, sadık, cesur, sorumlu, iş ahlâkına ve sosyal kişiliğe sahip bir birey olarak davranmayı içselleştirmiş olur.

Tüm toplumlarda, toplumun sürekliliğini sağlayan çocukların bakımı ve eğitimi önem taşımaktadır. Sosyoloji literatüründe çocuğun topluma adaptasyonuna “sosyalleşme” denilmektedir. Sosyalleştirme ve kişilik geliştirme, okulun en önde gelen fonksiyonları arasında yer alır. Psikiyatristler çocuktaki ruh ve davranış bozukluklarında başlıca iki ana faktör üzerinde durur. Bunlardan birincisi kalıtsal faktörler, diğeri ise toplumsal ve ekonomik nedenlere bağlı olarak gelişen psikolojik veya çevresel dinamiklerdir. Çevreyi oluşturan üniteler içerisinde en köklü ve planlı ortam okul olduğuna göre kişiliğe şekil veren elemanların başında gelmektedir, üstelik çevresel örutü günümüzde daha fazla önem verilmesi gereken bir hal almıştır.³³ Bu planlı ve uzun soluklu sosyalleştirme, çocuğu doğduğu toplumla bütün-

2013), ed. İrfan Çayboylu, 423, 420-437 (Ankara: T.C Aile ve Sosyal Politikalar Bakanlığı, 2013).

²⁹ Münire Erden, *Eğitim Bilimlerine Giriş* (Ankara: Arkadaş Yayınları, 2017), 22.

³⁰ Çubukçu, “İlköğretim Öğrencilerinin Karakter Eğitimi Sürecinde Örtük Programın Etkisi”, 1513.

³¹ Erden, *Eğitim Bilimlerine Giriş*, 44.

³² Oktay Akbaş, “Değer Eğitimi Akımlarına Genel Bir Bakış”, *Değerler Eğitimi Dergisi* 6/16 (Aralık 2008), 9-27, 20.

³³ Yurdagül Mehmedoğlu, *Okul Öncesi Çocuklarda Dinî Duygunun Gelişimi ve Eğitimi* (Ankara: TDV Yayınları, 2005), 21.

leştirir. Çocuk, sosyal etkileşim sayesinde karakter ve kişiliğini elde eder. Çünkü çocuğun resmi olarak ilk diyalogları okul ve çevresinde gerçekleşir. Çocuk sosyal normları, davranış kalıplarını, değerleri ve tutumları okul içinde öğrenir ve davranışları toplumun diğer üyeleriyle bir paralellik kazanmış olur. Dil, cinsiyet rolleri, dinî inançlar, görgü kuralları ve çeşitli kültürel unsurların hepsi öncelikle ailede başlamış olsa bile, okul vasıtasıyla yeniden öğrenilir ve pekiştirilir. Geleneksel davranış kuralları, örfler, adetler, dinî ve ahlâkî hükümler, dünya görüşü, millî kültürel miras okul içinde tanınır ve uygulanır. Çünkü okul aynı zamanda içinde bulunduğu toplumun değer yargılarının ve kültür özelliklerinin temsil edildiği yerdir. Okul bu görevini yerine getirdiği oranda çocuğun yetenek, tutum ve tepkilerini geliştirmiş, onu toplumda oynayacağı rollere hazırlamış olacaktır.³⁴

Karakterin oluşturulması sürecinde değerlerin ayrı bir önemi vardır. Doğruyu ve yanlış ayırmaya yarayan ve bize rehberlik eden değerler, gözlem ve etkileşim sonucunda yaşanılarak öğrenilir. Sağlam ve iyi karakter, hangi değerlerin öğretilmesi ve kazandırılması gerektiğinin de bir cevabı sayılabilir. Diğer bir ifadeyle “karakterli insan” denildiğinde; adaletli, şefkat ve merhametli, alçakgönüllü, dürüst, iffetli, kibar, sadık ve sabırlı, saygılı, sorumluluk sahibi ve içten kişiler akla gelir. Genel olarak insanlar arasında daha çok öne çıkan, kendilerine hayran olunan ve saygı duyulanlar sıralanan bu özelliklere sahip olan insanlardır.³⁵ Bunların tam tersi özelliklere sahip olanlar, yani kibirli, sahtekâr, yalancı, dedi koducu, kaba, saygısız, sorumsuz ise toplumda “karaktersiz insan” olarak nitelendirilirler. Sözüün özü karakter ve ya karakterli olma durumu, “iyi olanı bilme, iyi olanı isteme ve iyi olanı yapmaktır. Ancak bahse konu olan iyi karakter, öğretme, model olma, öğrenme ve uygulama içeren süreçler vasıtasıyla zaman içinde gelişir; kendiliğinden veya otomatik olarak oluşmaz.”³⁶ Dolayısıyla karakter oluşumunda etkin bir role sahip olan okul, ailelerin de desteğiyle daha işlevsel hale getirilebilir. Nitekim tek tek aileler veya okul aile birlikleri dinî, ahlâkî ve kültürel değerlerin okul iklimine yerleştirilmesinde iyi işletilirse en yararlı bağlama sürecini yerine getirirler. Yani iyi, güzel, olumlu ve faydalı hasletleri çocuklara kazandırırken okul ve aile işbirliği halinde ve ortak amaçlar için çalışmalıdırlar. Bu itibarla aileden sonra yeni nesillere ideal kazandıran kurum olarak okul, bu yönüyle şahsa güven kazandırır ve yeni ufuklar açar.³⁷

³⁴ Mehmedoğlu, *Okul Öncesi Çocuklarda Dinî Duygunun Gelişimi ve Eğitimi*, 21.

³⁵ Çubukçu, “İlköğretim Öğrencilerinin Karakter Eğitimi Sürecinde Örtük Programın Etkisi”, 1514-1515.

³⁶ Hayati Hökekleli, *Ailede, Okulda, Toplumda Değerler Psikolojisi ve Eğitimi* (İstanbul: Timaş Yayınları, 2013), 290.

³⁷ Nirun, *Sistematik Sosyoloji Yönünden Aile ve Kültür*, 118.

Okul, daha çok bilgi verme yönüyle ön plandadır. Ancak “bilginin davranış haline dönüşmesi, bilgiye sahip kişinin iyi ahlâklı, karakterli kişi olması, o bilginin duygularla bütünleşmesiyle mümkündür. Dolayısıyla okul öncesinde ailede ve oyun grupları yoluyla duygular geliştirilmemiş ve doğru yönlendirilmemişse, okulun verdiği bilgiler eğreti kalacak, çocuk onları ezberleyecek, fakat kendisine mal edemeyecektir.”³⁸ Bu yüzden okul, bilgi kadar doğru davranış ve hissedişin yollarını da öğretmelidir. Bu itibarla iyiyi-kötüyü, doğruyu-yanlış, güzeli-çirkini teorik olarak öğrenip bir kısım kuralları ezberlemekle birlikte, yalancı ve şahsi çıkarını her şeyden üstün tutmayı, iftira atmayı, hilelerle insanlara zarar vermeyi sürdüren, hatta bunları başarı sayan kimselerin toplumda mevcudiyeti, onların öğrendiklerini benimseyememiş olduklarını gösterir. Öğrendiklerini içselleştirememiş olanların bu sorunlarının çözümüne yönelik Nurettin Topçu: “Muallim, kaderimizin hakikatinin işleyicisi, karakterimizin yapıcısı, kalbimizin çevrildiği her yerde kurucusudur. İslâm’da, Peygamber ilk muallimdi. Öğreten o, inandıran o, yürüten o idi.”³⁹ Sözleriyle okul ve öğretmenin sadece öğretici-bilgi aktarıcı değil aynı zamanda eğitici-model olması gerektiğini ve sorunun bu şekilde aşılacağını ifade eder. Dolayısıyla “model olma yoluyla öğrenmede, çocuk başkasının davranışlarını görür ve o davranışları kendisi de yapar. Bu ise, çoğu zaman şuuraltı işleyen bir süreçtir. Bu süreç, ahlâkî sahada iyi ve güzel olan kişisel alışkanlıkların edinilmesi ve toplumda kabul görmüş gelenek ve göreneklerin kazanılmasını kolaylaştırabilir.”⁴⁰ O sebeple eğitim ortamında kötü kişiler, kötü örnekler genç insana asla gösterilmemeli veya bu tür örneklerden uzak tutulmaya çalışılmalıdır. Bir diğer ifadeyle, sağlıklı şahsiyet özelliklerine sahip olan insanlar, çocuklarımıza örnek olmalı veya model olarak gösterilmelidir. Çocuk veya genç insan, evde, okulda, çevrede, kitle iletişim ve bilişim araçlarında ve gündelik hayatın her bölümünde doğru, dürüst, adil, vefalı, çalışkan, sabırlı, merhametli, yardımsever, hoşgörülü vb. hasletlere sahip olan kişilerle buluşturulmalıdır. Zira iletişim ve etkileşim içerisinde olunan kişilerin, kişilik yapısının bozukluğu, onların olumsuz davranışlarının çocuğa yansıma ihtimalini arttırmaktadır.⁴¹ Eğer duygusuz bir nesil istenmiyor da: “beden, zihin, ahlâk, ruh ve duygu bakımlarından dengeli ve sağlıklı şekilde gelişmiş bir kişiliğe ve karaktere, hür ve bilimsel düşünme gücüne, geniş bir dünya görüşüne sahip, insan haklarına saygılı, kişilik ve teşebbüse değer veren,

³⁸ Beyza Bilgin, *İslâm ve Çocuk* (Ankara: DİB Yayınları, 1991), 130-131.

³⁹ Nurettin Topçu, *Türkiye'nin Maarif Davası* (İstanbul: Milliyetçiler Derneği Neşriyatı, 1960), 19-20.

⁴⁰ Hökelekli, *Çocuk, Genç, Aile Psikolojisi ve Din*, 26.

⁴¹ M. Zeki Aydın, *Ailede Ahlâk Eğitimi* (İstanbul: Timaş Yayınları, 2011), 28.

topluma karşı sorumluluk duyan; yapıcı, yaratıcı ve verimli kişiler olarak⁴² yetiştirilmek isteniyorsa, olumlu örneklerin takdimi kadar olumsuz örneklerin gösterilmemesi de önemlidir. Bu bakımdan eğitimde “*eğitim ortamı*” olarak okul gibi, “*eğitim uygulayıcısı*” olarak öğretmen de çok önemli role sahiptir.

Öğretmenin Rolü

Ailede geçirilen ilk çocukluk yıllarından sonra en önemli dönemlerden biri, formal eğitimin ilk kademesidir. Bu dönemde çocuklar, genel olarak iki değişik durumla karşı karşıya kalırlar. Bunlardan birincisi, eğitim sürecinde bilgileri ilk kez formal olarak edinmeye başlamaları; ikincisi ise ebeveynlerinin yerini öğretmenlerinin ve kişiliklerin birlikte inşa olunduğu arkadaşlarının almaya başlamasıdır. Özellikle eğitimin birinci kademesindeki çocukların dünyasında öğretmenler, her şeyin en doğrusunu bilen kişilerdir. Bu da öğretmenleri, çocuklar ve gençler için önemli bir rol model konumuna yükseltir. Dolayısıyla öğretmenler, sadece bilgiyi öğreten kişiler değil; aynı zamanda, çocukların kişilik ve karakterlerinin oluşmasında davranışlarıyla da önemli bir rol üstlenirler. Her ne kadar, birinci kademe-deki kadar olmasa da, eğitimin ikinci kademesinde ve diğer kademelerinde de, öğretmenlerin, çocuğun hayatındaki önemi etkin olarak devam eder.⁴³ Zira öğretmen, eğitimin en asli üyesi konumundadır. Çünkü her şeyden önce eğitimin başlatıcısı, geliştiricisi ve uygulayıcı odur.⁴⁴ Öğretmen, formal eğitim veren kurumlarda öğretimi ve eğitimi sağlayan kişidir. Dolayısıyla öğretmen, öğrencilerde istendik davranış değişikliği meydana getiren sosyal aktör olması itibarıyla, karakter oluşumunda alan farkı olmaksızın en önemli etkiye sahip figürdür.⁴⁵

Çocuk için karşısındaki şahıs birinci derecede modeldir. Bunun için karakterin şekillenmesinde nasıl ev ve okul ortamının iyi olması gerekiyorsa, her zaman ve zeminde öğretmenlerin de örnek davranışlarda bulunmaları gerekmektedir. Zira davranışlarla bütünleşmeyen sözler insana fazla tesir etmez. Ama insanlar, “güzel bir örnek”⁴⁶ gördüklerinde, hayranlık duyguları harekete geçer ve onu yapma çabası içine girerler. Nitekim bir fikri ve

⁴² Millî Eğitim Temel Kanunu, Madde 2, Bent 2.

⁴³ Köylü – Bayramali, “İlköğretimde Din Eğitimi”, 150-151.

⁴⁴ Cüceloğlu – Erdoğan, *Öğretmen Olmak*, 19.

⁴⁵ Erden, *Eğitim Bilimlerine Giriş*, 23. Bununla birlikte yetmiş beş bini aşan sayısı ile Din Kültürü Ahlâk Bilgisi Dersi ve İ.H.L Mes. Ders. Öğretmenlerinin konumuzla ilgili olarak ayrı bir önemi ve etkisi olduğunu da söylemeden geçmemeliyiz. Bkz. Millî Eğitim İstatistikleri, Örgün Eğitim 2016/17, 65, 122.

⁴⁶ Özbek, *Bir Eğitimci Olarak Hz. Muhammed*, 253.

düşünceyi kabul ettirmenin en geçer yollarından biri de, bir bilginin sadece bilgi olarak değil, onu teoriden pratiğe dönüştüren bir örneğe de ihtiyacın olmasıdır. Mesela “din, insanlara sadece anlamlandırıcı bir düşünce sistemini takdim etmekle yetinmez. Bunun yanında o, davranışlara yönelik sosyal roller de kazandırır. Örneğin bir çocuk olarak, anne-baba olarak, bir öğretmen olarak nasıl bir tutuma sahip olunması gerektiği hususunda birey için, belirli ölçüde süreklilik arz eden davranış modelleri geliştirir.”⁴⁷ Bu manada öğretmen ve diğer yetişkinler bir davranışa, eyleme ve bir söze, onu hafife alarak gülerlerse çocuklar da birlikte güler, hatta kahkaha bile atarlar. Dedikodu yapıldığını ve yalan konuşulduğunu gören çocuk, bunları zamanla normal karşılamaya başlar. Çöplerin bilinçsizce sağa-sola atıldığı ve yeterli özenin gösterilmediği bir ortamda çocuk da aynısını yapar. Dolayısıyla çocuğa, olumlu davranış modelleri sunulurken, olumsuz davranışlardan kaçınmak gerekmektedir. Çünkü zamanla bilinçaltına yerleşen ve kodlanan olumsuzlukları daha sonra söküp atmak kolay olmaz. Kültürümüzdeki “Can çıkar, huy çıkmaz.” özlü sözü de tam bunu ifade eder. Kısaca, okulun psiko-sosyal atmosferi ve öğretmenler, sosyo-kültürel-pedagojik ve ekonomik yapısı itibarıyla farklılık göstererek genci ve çocuğu topluma hazırlar; ahlâkî duruş ve davranışı ile ona şahsiyet kazandırır.⁴⁸

Çocuk, ilk resmi şahsiyeti okulda öğretilirken görülür. Öğretmeni onun ilk model kişisidir. Aile, oyun ve akran grubunun yanı sıra sosyalizasyon sürecine etkileyici bir güç olarak katılan sosyal-pedagojik grup, okulda öğretmenlerdir.⁴⁹ Kültürlenme süreci de denilen sosyalleşme, çocuğun ailesi ve sosyal çevreden sonra en yoğun şekilde okulda gerçekleşir. Çocuğun karakter ve ahlâkı, bu sosyalleşme sırasında şekillenmeye başlar. Çünkü çocuk ve genç, okul çağında öğretmenlerinden biri veya diğeri ile özdeşim kurar. Bu durum, “başta çocuklar olmak üzere yetişkinlerin çok beğendiği bir objeye, takdir ettiği bir yaşayışa duygusal olarak bağlanması, adeta onun gibi, onun bir parçası gibi olmasıdır.”⁵⁰ Söz konusu özdeşimi inançlı, doğru, dürüst, adil, vefalı, çalışkan, sabırlı, hoşgörülü, merhametli, yardımsever vb. hasletlere sahip başta öğretmen olmak üzere yetişkin kişilerle yaparsa, bu özellikler karakterin oluşmasında müspet yönde etkili olur. Hele öğretmenin bu niteliklere sahip olarak çocuklara somut örneklik göstermesi, onların karakter gelişiminde yeri doldurulamayacak derecede önemlidir. Zira diğer yetişkinlerle birlikte özellikle öğretmenlerin, olum-

⁴⁷ Nils G. Holm, *Din Psikolojisine Giriş*, çev. Abdülkerim Bahadır (İstanbul: İnsan Yayınları, 2007), 25.

⁴⁸ Nirun, *Sistemik Sosyoloji Yönünden Aile ve Kültür*, 107.

⁴⁹ Nirun, *Sistemik Sosyoloji Yönünden Aile ve Kültür*, 113.

⁵⁰ Nirun, *Sistemik Sosyoloji Yönünden Aile ve Kültür*, 114.

suz davranışlarının çocuğa yansıma ihtimali hayli fazla olmaktadır.⁵¹ E. Fromm' un dediği gibi fikirler, onları öğretmenler tarafından yaşanıyorlarsa, öğretmen tarafından kişiselleştirilmişlerse, ete kemiğe büründürülmüşse insanın üzerinde etkili olurlar. Eğer kişi, alçak gönüllülüğü anlatıyorsa ve kendisi de alçakgönüllü ise o zaman onu dinleyenler alçak gönüllülüğün ne olduğunu anlayacaklardır. Sadece anlamakla kalmayacaklar, bir gerçekten söz ettiğine, sadece sözcükleri dile getirmedikçe inanacaklar ve onu karakter haline getireceklerdir. Aynı şey, bir kişinin, düşünürün veya özellikle din öğretmeninın iletmeye çalıştığı tüm fikirler için de geçerlidir.⁵²

Eğitimin temelinde belli bir saflığın yani doğruluğun olması gerekir. Bu bağlamda eğitimin mekanik değil organik bir süreç olduğu gerçeği ile karşı karşıya kalmaktayız. Bir toplum, öğretmenin, çocuklara sadece bilgi ve beceri aktarmasını istiyorsa, onlara değerler bilinci ve bir dünya görüşü kazandırılması mümkün değildir. Öğretmenlik yapmayı, mevzuata göre gerçekleştirilen eylemler dizisi olarak görmemek gerekir. Burada, verilen görevin yerine getirilmesi yeterli değildir. Söz konusu olan, açık bir şekilde sınırlandırılmayan öğrenme sürecine katkı sağlamak ve etkisini gelecekte de gösterebilecek nitelikte eylemlerde bulunmak ise, belirli görevlerin belirli zaman dilimleri içinde yerine getirilmesi yeterli olamaz. Bunun için, sadece öğretmenlik yapmak değil, onun ötesine geçip “öğretmen olmak” gerekir. “Öğretmen olmak” ise, “öğretmenin, belirlenmiş görevlerin ötesine geçip hissederek, yaşayarak, kendisini adayarak, öğrencisiyle bütünleşerek var olmasıdır. Öğretmen olmak, öğretmenle öğrencinin birbirlerine hoşça bakabildikleri, öğretmenin öğrencide, öğrencinin öğretmende dirildiği, güçlü ve sahici bir aidiyettir. Yani öğretmen; şu an karşısında duran çocukla konuşurken, aynı zamanda otuz yıl sonrasının aile kurmuş, meslek edinmiş, sorumlu bir insanıyla konuştuğunun farkındadır.”⁵³ Karakterin ve geleceğin inşası budur. Bu ise, önemli bir görevdir ve yüksek bir bilinçlilik düzeyi gerektirmektedir.

Sadece öğretmenlik yapanlar değil, onu aşım da “öğretmen olanlar”, eğitim başta olmak üzere birçok alanda problem gibi görünen şeyleri fırsata çevirip harikalar yaratabilirler. Bu hasbilk yani kendisini gençlere ve topluma adayan kişilerin tutum ve tavırları, çocukların ve yeni yetişen neslin, karakterinin inşasında olağanüstü etkiye sahip olurlar. Zaten eğitim ve öğretim, özü itibarıyla de genel olarak da, öğretmenlerin başarısız olmasına değil, başarılı olmasına odaklanmış bir alandır. Dolayısıyla öğretmenleri-

⁵¹ Aydın, *Ailede Ahlâk Eğitimi*, 28.

⁵² Erich Fromm, *İtaatsizlik Üzerine* (İstanbul: Say Yayınları, 2016), 20.

⁵³ Cüceloğlu – Erdoğan, *Öğretmen Olmak*, 26-27.

nin fedakârlığını, cesaretle, adaletle, vefakâr, sabırlı, hoşgörülü, adil ve özgüvenle çalıştığını gören çocuklar bundan etkilenecek, benzer tutum ve davranışları onlar da er ya da geç göstereceklerdir. Böylece geleceğimiz, sağlam karakterli ve donanımlı insanların omuzlarında yükselecek ve toplumun devamlılığı sağlanmış olacaktır. Bunun için sadece öğretmen değil, aynı zamanda arkadaş grubu da önem arz etmektedir.

Arkadaşın Rolü

Aileden sonra okulun, en önemli eğitim yuvası ve bir çocuk için sosyal çevreye açılan ilk kapı olduğu ifade edilmişti. Dolayısıyla okul çocuğun kişiliğini biçimlendiren önemli bir sosyal kurumdur. Çocuk burada, işbirliğini, dayanışmayı, kuralları ve kurallara uymayı, paylaşmayı, üretmeyi, birey olmayı, topluma ait olmayı öğrenerek kişiliğinde harmanlama becerisi geliştirir ve kendi olmayı öğrenir. Zira modern dünyada eğitimin en önemli hedefi, bireyi yetişkin rollerine hazırlamak, kendisini yönetebilme becerilerini geliştirmesine ve karşılaştığı riskli durumları çözebilmesine yardımcı olmaktır. Bu da ancak çocuğa bağımsız düşünme becerisi ve ahlâkî karakter kazandırmaktan geçer ki, arkadaş grubu, okul ortamında öğretmenden sonra bunu sağlayan önemli ortamlardan birisidir.

Kimlik ve karakterin oluşmasında insanın içinde yaşadığı sosyal, kültürel ve dinî çevrenin önemli ve etkili olanlardan birisi de arkadaş grubudur. İnsanlar dünyaya geldikten itibaren anne-baba başta olmak üzere içerisinde buldukları sosyal ortamın şartlarına göre hayatlarını sürdürmeye çalışırlar ve bu süreçte konuşmadan yiyip-içmeye, inanmadan-ibadete ve dua-ya varıncaya kadar pek çok kültürel-dinî değeri ve erdemi çevrelerinden, arkadaş grubundan öğrenir ve onları birlikte içselleştirirler.⁵⁴ Bir arkadaş grubuyla birlikte, gündelik olarak Allah'a dua etmek, nimete şükretmek, zorluğa sabretmek, muhtaç olanlara yardım etmek, bir yemek sofrasında zikir, fikir ve şükür süreçlerini yaşamak bu örneklerdendir. Bu erdemler, arkadaş grubu içerisinde sosyal etkileşim yoluyla tecrübe edilerek daha çabuk öğrenilir ve benimsenir. Bu da zamanla o kişinin benliğine yerleşir ve onun kimliği haline gelir. Oluşan ve yerleşen bu inanç ve ritüeller, duygu, düşünce, tutum ve davranış şekilleri kültürel kazanım ya da birikim olarak insanda yerleşir.

Ahlâkî kimliğin gelişiminde önemli role sahip durumlardan biri de akran ilişkileridir. Çocuklar ve gençler için akranları tarafından kabul görmek son derece önemlidir. Onlar tarafından kabullenilmeyen ve dışlanan çocuk-

⁵⁴ Ali Akdoğan, “Kültür ve Din”, ed. Niyazi Akyüz - İhsan Çapcıoğlu, *Din Sosyolojisi El Kitabı* (Ankara: Grafiker Yayınları, 2012), 405.

ların, gerekliliği tartışılmayacak derecede önemli olan aidiyet duygusundan mahrum kaldıkları için, yıllar süren mutsuzluklar yaşayabilecekleri ifade edilen hususlardandır. Zira “çocuklarda üç yaşından itibaren grup kurma ve birlikte oynama eğilimleri başlamaktadır. Bu eğilim o kadar güçlüdür ki çocuklar yalnız başına oynamaktansa, pek hoşlanmadıkları bir çocukla oynamaya bile razı olmaktadır. Altı yaşında ise artık dostluk, işbirliği, rekabet, küsme, barışma, kavga gibi çeşitli sosyal davranış biçimleri göstermektedirler”.⁵⁵ Yine “çocukların en büyük mutluluklarından birisi, güvenilir, yakın bir arkadaş sahibi olmaktır. En büyük üzüntülerinden birisi de böyle yakın ve içten bir arkadaşı kaybetmektir.”⁵⁶ İşte bütün bunlar çocukluktan başlayarak sağlıklı bir aile kurmaya varıncaya kadar, bireyin karakterini olumlu ve olumsuz yönde etkilemektedir. Kimlik ve şahsiyetlerinde dürüst ve güvenilir olmak, adil, şefkatli, merhametli ve iyi olmak gibi ahlâkî değerlerin merkezi durumda olduğu arkadaşlıkların, görev ve sorumluluk duygusu başta olmak üzere değerlerle tutarlı bir şekilde yaşama isteğini artırdığı görülür. Bu durum bireylerin ahlâklı görünmeye değil, ahlâklı ve karakterli davranmasına yol açmış olur.

Okul dönemi ve ortamı, çocuklar açısından aynı zamanda bir gruplaşma çağıdır. Bu dönemde çocuklar, gruplar oluşturur ve onlara katılırlar; zaman zaman onların düşüncelerini benimser ya da reddederken, aynı zamanda kendi düşüncelerini bu grupların kabul ve onayına sunarlar. Bu kritik noktada çocuğun, aile ve öğretmenlerinin de desteğiyle kendisi samimiyet, doğruluk, dürüstlük, sevgi-saygı, şefkat, sabır, hoşgörü ve bağışlama gibi değerlerle arkadaşlarına katılabilmesi; arkadaşlarının da benzer refleksler göstermeleri halinde iyi birlikteliklerin ortaya çıkmasına neden olur. Dolayısıyla bu, bir toplumsal onay hüviyeti taşır. Onay gören her davranış, tutum ve tavır; zamanla çocuğun kişilik özelliği ve davranışları olarak netleşir ve süreklilik kazanır. Aynı ortam içerisinde değerleri hiçe sayan arkadaş edinmek ve ya onlardan etkilenmek de mümkündür ki o zaman “*kötü arkadaş ortamı*” içerisinde, karakteri kötü insan imal edilecektir. Günlük hayatta şahit olduğumuz çocukların ve gençlerin birbirlerine karşı küfürlü, aşağılayıcı, hakaret ve alay edici konuşmaları, müstehcen ve argo replikleri, samimiyet ve ciddiyetten uzak şeylere güldükleri ortamlar karakter zafiyetinin ortaya çıkmasına neden olabilmektedir. Oysa okul dönemleri ve ortamları, çocuklar için bir taraftan oyun grupları, arkadaşlık ilişkileri, öğretmen davranışları yönüyle; diğer taraftan yardımlaşma, paylaşma, kimlik ve şahsiyetin gelişmesi ve olgunlaşmasını sağlayan bir eğitim süreci oldu-

⁵⁵ Kocabıyık, “Benlik ve Ahlâkî Kimlik”, 269.

⁵⁶ Bilgin, İslâm ve Çocuk, 136-137.

ğundan, çocuklar ve gençler üzerinde, olumlu ve ya olumsuz önemli etkilere sahip bir nitelik taşımaktadır.

Sonuç

Son zamanlarda insanlar arasında sevgi saygı, güven, dayanışma ve hoşgörünün zayıflamasına bağlı olarak ilkeli, karakterli ve ahlâklı insan sayısının da azaldığı gözlenmektedir. Oysa aile başta olmak üzere bir toplumun geleceğinin, donanımlı ve karakteri sağlam insanlara bağlı olduğu izahatın varestedir. Okullar açılarak, binlerce öğretmen ve personel buralarda istihdam edilerek kişilikli, ahlâklı, vatan ve milletini seven, kültürünü özümsemiş karakterli insanlar yetiştirilmeye çalışılmakla birlikte, bu konuda, henüz istenen hedefe ulaşılabilmiş değildir. Bu kurumlarda çocukların: “beden, zihin, ahlâk, ruh ve duygu bakımlarından dengeli ve sağlıklı şekilde gelişmiş bir kişiliğe ve karaktere, hür ve bilimsel düşünme gücüne, geniş bir dünya görüşüne sahip, insan haklarına saygılı, kişilik ve teşebbüse değer veren, topluma karşı sorumluluk duyan; yapıcı, yaratıcı ve verimli kişiler olarak”⁵⁷ yetiştirilmesi hususu önem arz etmektedir. Zira iyi karakter kendi kendine oluşmayacağına göre; öğretme, özellikle model olma, öğrenme ve uygulama içeren süreçler birlikte işlevsel hale getirilmelidir. Çünkü okul, bilgi kadar görgü, doğru davranış ve hissedişin yollarını da gösterme imkânına sahiptir. Dolayısıyla orada sevgi ve saygı, çalışma, adalet, hoşgörü, paylaşma, dürüstlük, kul hakkı ve kamu hakkına riayet etme öğretilir, içselleştirilir ve bunların gereği de yapılır. Başka bir ifadeyle insanın duyuşsal, bilişsel ve davranışsal boyutlarının dengeli bir biçimde doyurulması, ihmali mümkün olmayacak derecede önemlidir.

Sosyo-dinî ve kültürel değerlerin öğretilmesinde, uygulanmasında ve buna bağlı olarak iyi ve sağlam karakterli insanın yetiştirilmesinde öğretmenlerin ve arkadaşların da önemi büyüktür. Öğretmen eğitimin başlatıcısı, geliştiricisi ve uygulayıcısı olduğundan çocuk için birinci derecede modeldir. Çocuk ilk resmi şahsiyeti okulda öğretilirken görmüştür. Öğretmeni onun ilk resmi ideal kişisidir. Ondan sadece bilgi değil, davranış, duruş ve iyi insan olmayı da öğrenmelidir. Ahlâkî kimliğin gelişiminde akran ilişkileri ve ortamı da önemli rol oynamaktadır. Esasen küçük yaşlardan itibaren dostluk, işbirliği, rekabet, küsmeye, barışma, kavga gibi çeşitli sosyal davranış biçimleri, arkadaşlar arasında öğrenilir ve benimsenir. Çocuklar güvenilir, yakın bir arkadaşına sahip olmaktan dolayı mutluluk duyarken; en büyük üzüntülerinden birisi de böyle yakın bir arkadaşını kaybetmektir. Dolayısıyla adil, şefkat ve merhametli, iffetli, sabırlı, dürüst ve güvenilir erdem-

⁵⁷ Millî Eğitim Temel Kanunu, Madde 2, Bent 2.

lere sahip arkadaşlar, çocukların ve gençlerin iyi ve sağlam karakterli olmasını sağlayacak; aksi bir durum ise şahsiyetsiz olmaya sevk edecektir. Bunlardan birincisi yani “sağlam şahsiyet”, bireysel ve toplumsal kalkınma ve huzuru sağlarken; ikincisi ise hem bireysel hem de toplumsal hüsrana yol açma potansiyeli taşımaktadır.

Kaynakça

Akbaş, Oktay. “Değer Eğitimi Akımlarına Genel Bir Bakış”. *Değerler Eğitimi Dergisi*. 6/16. (Aralık 2008): 9-27.

Akdoğan, Ali. “Kültür ve Din”. Ed. Niyazi Akyüz - İhsan Çapcıoğlu. *Din Sosyolojisi El Kitabı*. Ankara: Grafiker Yayınları, 2012.

Arslantürk, Zeki - Amman, Mehmet Tayfun. *Sosyoloji*. 9. Baskı. İstanbul: Çamlıca Yayınları, 2013.

Aydın, M. Zeki. *Ailede Ahlâk Eğitimi*. Timaş İstanbul: Yayınları, 2011.

Başaran, İbrahim Ethem. *Psikoloji*. Ankara: 1978.

Baymur, Feriha. *Genel Psikoloji*. İstanbul: İnkılap Kitabevi, 1985.

Bilgin, Beyza. *İslâm ve Çocuk*. Ankara: Diyanet İşleri Başkanlığı Yayınları, 1991.

Ceylan, Doğan. (Maarif Müfettişi). Duygusuz Nesil Tehlikesi. <https://www.ogretmenlersitesi.com/images/haberler2017/12/okul-mudurunun-ol-durulmesi-ile-ilgili-muftis-gorusu.jpg>, (Erişim 21 Aralık 2017).

Coştu, Yakup. *Toplumsallaşma ve Dindarlık (Samsun Örneği)*. Ankara: Türkiye Diyanet Vakfı Yayınları, 2011.

Cüceloğlu, Doğan - Erdoğan, İrfan. *Öğretmen Olmak*. 14. Baskı. İstanbul: Final Kültür Sanat Yayınları, 2016.

Çağlayan, Ahmet. *Ahlâk Pusulası Ahlâk ve Değerler Eğitimi*. İstanbul: Değerler Eğitimi Merkezi Yayınları, 2005.

Çubukçu, Zuhale. “İlköğretim Öğrencilerinin Karakter Eğitimi Sürecinde Örtük Programın Etkisi”. *Kuram ve Uygulamada Eğitim Bilimleri*. 12 (2), 2012, 1513-1534.

Erden, Münire. *Eğitim Bilimlerine Giriş*. 10. Baskı. Ankara: Arkadaş Yayınları, 2017.

Fromm, Erich. *İtaatsizlik Üzerine*. 3. Baskı. İstanbul: Say Yayınları, 2016.

_____. Erich. *Sahip Olmak ya da Olmak*. Çev. Arıtan, A.. İstanbul: 1991.

Göle, Nilüfer. *İslâm'ın Yeni Kamusal Yüzleri*. İstanbul: Metis Yayınları, 2013.

Holm, Nils G.. *Din Psikolojisine Giriş*. Çev. Bahadır, Abdülkerim. İstanbul: İnsan Yayınları, 2007.

Hökelekli, Hayati. “Çocukta Ahlâk Gelişimi ve Eğitimi”. Heyet. *Çocuk Gelişimi ve Eğitimi*. İstanbul: İSAV, 1998.

_____. Hayati. *Ailede, Okulda, Toplumda Değerler Psikolojisi ve Eğitimi*. 2. Baskı. İstanbul: Timaş Yayınları, 2013.

_____. Hayati. *Çocuk, Genç, Aile Psikolojisi ve Din*. İstanbul: Değerler Eğitimi Merkezi Yayınları, 2009.

Karacoşkun, Mustafa Doğan. “Dinî Kişilik”. Ed. Karacoşkun, Mustafa Doğan. *Din Psikolojisi El Kitabı*. Ankara: Grafiker Yayınları, 2013.

Kaya, Mevlüt. “Benliğin Gelişimi ve Kendini Gerçekleştirme”. Heyet. *Çocuk Gelişimi ve Eğitimi*. İstanbul: İSAV, 1998.

Kaymakcan, Recep - Meydan, Hasan. *Ahlâk Değerler ve Eğitimi*. İstanbul: Değerler Eğitimi Merkezi Yayınları, 2014.

Kocabıyık, Oya Onat. “Benlik ve Ahlâkî Kimlik”. *Değerler Eğitimi Dergisi* 12/27 (Haziran 2014), 261-280.

Köylü, Mustafa – Nazıroğlu, Bayramali. “İlköğretimde Din Eğitimi”, Ed. Köylü, Mustafa - Altaş, Nurullah. *Din Eğitimi*. 3. Baskı. İstanbul: Ensar Neşriyat, 2014.

Kutlu, Önder – Göksel, Zarif Songül. “Bir Kamu Politikası Olarak Değerler Eğitimi: Selçuklu Örneği”. *Uluslararası Aile ve Sosyal Politikar Zirvesi* (Ankara, Ocak 02-03 2013). Ed. Çayboylu., İrfan 420-437, Ankara: T.C Aile ve Sosyal Politikalar Bakanlığı, 2013.

Mehmedoğlu, Ali Ulvi. *Kişilik ve Din*. İstanbul: Değerler Eğitimi Merkezi Yayınları, 2004.

Mehmedoğlu, Yurdağül. *Okul öncesi Çocuklarda Dinî Duygunun Gelişimi ve Eğitimi*. Ankara: TDV Yayınları, 2005.

Meriç, Ümit. *Türkiye Kanatlarımızın Altında*. 3. Baskı. İstanbul: Timaş Yayınları, 2012.

Millî Eğitim İstatistikleri, Örgün Eğitim 2016/17.

Nirun, Nihat. *Sistematik Sosyoloji Yönünden Aile ve Kültür*. Ankara: Atatürk Kültür, Dil ve Tarih Yüksek Kurumu Atatürk Kültür Merkezi Yayını, 1994.

Özbek, Abdullah. *Bir Eğitimci Olarak Hz. Muhammed*. Konya: Selam Yayınları, 1988.

Peker, Hüseyin. “Olumlu Şahsiyet özellikleri ve Din”. *OMÜİFD 1* Samsun: 1986.

Polat, Fazlı. “Toplumsal Farklılaşma ve Din”. Ed. Akyüz, Niyazi - Çapcıoğlu, İhsan. *Din Sosyolojisi El Kitabı*. Ankara: Grafiker Yayınları, 2012.

Topçu, Nurettin. *Türkiye'nin Maarif Davası*. İstanbul: Milliyetçiler Derneği Neşriyatı, 1960.

Ünal, Mehmet Süheyl. “Bireycilik ve Din”. Ed. Akyüz, Niyazi -Çapcıoğlu, İhsan. *Din Sosyolojisi El Kitabı*. 1. Baskı. Ankara: Grafiker Yayınları, 2012.